

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ МЕТОДИКОЮ ПРЕВЕНТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ДОПОМОГИ ПІДЛІТКІВ З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ

Ю.С. КУЛІНКА

*Україна, м. Кривий Ріг, Криворізький педагогічний інститут ДВНЗ
«Криворізький національний університет»*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Майбутній учитель, розпочинаючи самостійну педагогічну діяльність, зустрічається з низкою труднощів в організації колективної, групової та індивідуальної роботи учнів, постановці відповідних цілей, спрямованих на запобігання девіантній поведінці підлітків, встановлення правильних взаємовідносин із своїми вихованцями. Ознайомлення з труднощами в роботі вчителя-практика сприяє підвищенню якості професійної підготовки випускників вищих педагогічних закладів.

Сьогодні різко відчувається потреба в нових концепціях структурування змісту педагогічного знання, орієнтованого на особистість, що забезпечує становлення соціального «Я» людини в різних типах освітніх установ. Ураховуючи те, що в галузі оновлення педагогічного знання є значні досягнення, проте, далеко не всі з них знаходять втілення у змісті дисциплін педагогічного циклу. Педагогічна теорія не завжди своєчасно відповідає на потреби педагогічної практики. Адже актуальність проблеми формування готовності майбутніх педагогів до запобігання девіантній поведінці підлітків визначається сучасними тенденціями розвитку освіти в Україні, згідно з якими держава має забезпечувати розвиток творчих здібностей і навичок самостійного наукового пізнання, самоосвіти й самореалізації особистості.

Однак, аналіз наукових джерел засвідчив, що проблема підготовки майбутніх учителів до запобігання девіантній поведінці підлітків не отримала всебічного висвітлення в працях науковців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості здійснення превентивної діяльності описані в працях Л. Кондрашової, В. Оржеховської, Г. Ситник, А. Сманцера, Е. Рангелової та ін.

Формулювання цілей статті. Наше завдання – проаналізувати та виокремити особливості забезпечення майбутніх педагогів методикою превентивної діяльності, педагогічної підтримки та психологічної допомоги.

Виклад основного матеріалу дослідження. На думку Л. Кондрашової, основа превентивної діяльності – це «усунення причин і наслідків, які можуть стимулювати шкідливі звички, подолання їх до того, як вони відобразяться на структурі особистості та її поведінці» [4, с. 121]. Це завдання вирішується не формальними і догматичними діями педагога, а його творчим підходом до організації всієї життєдіяльності школярів (заохочення їх до колективної творчої діяльності, надання їм свободи вибору ролей і створення ситуації успіху для кожного, забезпечення психологічного комфорту і своєчасне врахування інтересів учнів у діяльності класного колективу).

Важливою особливістю превентивної діяльності є її спрямованість на розвиток природних здібностей підлітка, копітку роботу з приведення в дію природних сил. Основне завдання у цій діяльності – сприйняти учня не таким, як його бачать і сприймають інші, а таким, який він є насправді.

Педагог повинен уміти виявити проблемне поле девіантної поведінки підлітка, прогнозувати та проектувати можливі варіанти розвитку такої поведінки, впливати на споживчо-мотиваційну сферу дитини, викликати бажання до самовдосконалення та вироблення стійкості до проявів девіантної поведінки, приводити в дію внутрішні регулятивні механізми [5, с. 171].

А. Сманцер та Е. Рангелова до методики превентивної діяльності включають специфічні особливості організації виховної роботи з девіантними підлітками; цілепокладання та мотивацію у системі превентивної діяльності; педагогічну технологію та методи організації превентивної діяльності. Основними компонентами технології превентивної діяльності є: пошук рішення, зміст, методи та прийоми вирішення проблеми, результат та його оцінка [5, с. 171].

Методика превентивної діяльності передбачає наступні етапи:

I етап – виявлення неповнолітніх з проявами девіантної поведінки та причин, що спонукають підлітків до недисциплінованості, порушень дисципліни, вживання наркотичних речовин, тютюнопаління тощо.

II етап – прогнозування та моделювання плану вирішення проблеми. На цьому етапі важливе місце займає формування мотивації школярів, визначення критеріїв оцінки й поведінки, стимулювання та закріплення позитивних якостей у поведінці підлітків. Доцільним також є складання індивідуальних програм роботи для кожного такого підлітка.

III етап – пошук шляхів вирішення проблеми, пов'язаний із девіантною поведінкою. Для цього на основі діагнозу ставиться мета, відповідно з якою виділяються конкретні завдання діяльності педагога. Для успішного вирішення проблеми педагог повинен мати необхідні знання та вміння у здійсненні превентивної діяльності, використовувати відповідні методи превентивної діяльності.

IV етап – безпосередня навчальна та виховна діяльність з вирішення проблем. Учителю застосовує необхідні засоби та методи спільної роботи з учнями для вирішення складних проблемних ситуацій.

V етап – оцінка рішення поставленої проблеми і рефлексія отриманих результатів застосування методів і засобів превентивної діяльності.

VI етап (заключний) – планування та прогнозування превентивної роботи з школярами, які порушують норми та правила поведінки, виявлення тенденцій розвитку проблеми [4; 5].

Превентивна діяльність реалізується різноманітними методами. Метод у педагогічній літературі трактується як шлях, спосіб досягнення поставленої мети. Особливості застосування методів превентивної діяльності схематично відображено на рис. 1.



Рис. 1. Класифікація методів превентивної діяльності

Методи вербальної трансляції слугують цілям педагогічного впливу на неповнолітніх, спрямованого на формування в їх свідомості чіткого уявлення про соціальні та моральні

норми, правила та принципи поведінки, які існують у сучасному суспільстві. Суть цих методів полягає в усній передачі предмета трансляції (у даному випадку – інформація про соціальні та моральні норми, правила та принципи поведінки) від суб'єкта трансляції (педагога) до об'єкта трансляції (вихованця).

Методи практичного освоєння суспільно-схвалюваних поведінкових навичок слугують для реалізації цілей педагогічного впливу на неповнолітніх, спрямованих на вироблення в них навичок і вмінь зі здійснення суспільно-схвалюваної діяльності в межах існуючих соціальних і моральних норм, правил і принципів поведінки.

На наш погляд, під час формування в підлітків навичок нормативної поведінки, а також моральної свідомості необхідно зосередитись, насамперед, на такому поєднанні вищезазначених методів превентивної діяльності, які, по-перше, максимально відповідають цілям і завданням виховання підлітків, а, по-друге, мають бути для них цікавими, привабливими і викликати переважно позитивні емоції та бажання взаємодіяти, співпрацювати з педагогами.

Таким чином, розглянута методика дозволяє педагогу успішно організовувати превентивну діяльність, спрямовану на запобігання, профілактику та корекцію девіантної поведінки підлітків.

Майбутньому вчителю дуже важливо спрямувати девіантного підлітка до прекрасного, залучити його до творчої діяльності, яка повинна гарантувати можливість задовольнити позитивні інтереси учня або переключити з негативних інтересів на позитивні. Шкільні предмети у даному напрямку мають потужні можливості: творча діяльність на уроках, гурткова робота з декоративно-прикладного та інших видів мистецтва, високий рівень трудової мотивації, активної та професійної позиції, навчання основних принципів побудови професійної кар'єри та навичок поведінки на ринку праці.

Мистецтво своєю образністю активно впливає на свідомість, почуття, волю людей, відіграє суттєву роль у формуванні художньої культури людини та включає в себе художньо-естетичні, гуманістичні, моральні цінності, впливаючи на духовно-моральне становлення особистості. На думку більшості дослідників особливостей терапевтичної роботи з девіантними підлітками, однією з форм групової психотерапії з девіантними підлітками є арт-терапія – динамічна система взаємодії між учасниками, продуктами їх образотворчої діяльності та арт-терапевтом (психологом, педагогом) у арт-терапевтичному просторі [6].

Арт-терапія – метод лікування за допомогою художньої творчості – привертає до себе останнім часом усе більше уваги в усьому світі. Вона передбачає не лише надання лікувально-реабілітаційної допомоги пацієнтам з найрізноманітнішими захворюваннями, але й роботу із правопорушниками, особами з алкогольною й наркотичною залежністю, дітьми й підлітками з емоційними й поведінковими порушеннями, сім'ями й малими групами громадян, об'єднаних за релігійними, етнічними та іншими соціальними ознаками (О. Безкоровайна, М. Кисельова, А. Копитін, Л. Лебедева та ін.).

Завданнями арт-терапевтичної роботи з девіантними підлітками є:

- освоєння різних матеріалів і техніки роботи з ними, що повинне забезпечити сенсорну й емоційну стимуляції;
- самовираження, виправлення травматичного матеріалу з можливим його усвідомленням, що приводить до розвитку в підлітків здібності до свідомого контролю над своїми потребами й переживаннями;
- надання соціально допустимого виходу агресивності та іншим негативним почуттям;
- отримання матеріалу для інтерпретації й діагностувальних висновків;
- оформлення думки й переживання, які підліток звик витісняти. Іноді невербальні засоби є єдино можливими для вираження й прояснення сильних переживань і переконань;
- розвиток відчуття внутрішнього контролю. Робота над малюнками, картинами або ліплення зумовлюють впорядкування форми й кольору;

– концентрація уваги на відчуттях і почуттях. Заняття образотворчим мистецтвом створюють великі можливості для експериментування з кінестетичними і зоровими відчуттями та розвитку здатності до їх сприйняття;

– розвиток художніх здібностей і підвищення самооцінки [3].

Зміст психологічної підтримки зводиться до забезпечення емоційної, смислової та екзистенціальної допомоги людині або ж спільноті у ситуаціях труднощів, які виникають у процесі особистісного та соціального буття.

Г. Хомич, Р. Ткач виділяють такі види психологічної підтримки: психологічне консультування, позамедична психотерапія (особистісна і соціальна) та медична психотерапія. Вони відрізняються за проблематикою, об'єктом, предметом, змістом діяльності, методами допомоги, а також за метою та результатами [1].

До основних видів психологічної підтримки належать:

психологічна корекція – організований психологічний вплив на неповнолітніх, що мають відхилення від соціальної або психічної норми, з метою усунення несприятливих психічних утворень і формування в них якостей і станів, необхідних для подальшого особистісного розвитку;

психологічне консультування – комплекс заходів, спрямованих на роз'яснення людині її психологічних труднощів, зняття психологічної напруги, підвищення соціально-психологічної компетентності, сприяння у вирішенні складних особистісних проблем, профілактику й подолання кризових ситуацій, а також корекцію девіантних форм поведінки;

психотерапія – діяльність, спрямована на ослаблення дії психотравмуючих факторів, відтворення гармонійних відносин підлітків з навколишнім середовищем, їх особистісне зростання, формування якостей, необхідних для професійної діяльності, а також на оптимізацію соціально-психологічного клімату в дитячому колективі;

До додаткових видів психологічної допомоги можна віднести: психологічну реабілітацію; психологічне навчання й освіту; психологічну профілактику [2].

Фахівці, які працюють у сфері «людина-людина» (О. Єлдишова, Г. Єльнікова, Г. Звездіна, С. Кириленко) рано чи пізно відчувають на собі вияв «синдрому емоційного вигорання». Цей синдром традиційно належить до маловивчених феноменів особистісної деформації та становить багатоаспектний конструкт, набір негативних психологічних переживань, пов'язаних із тривалими й інтенсивними міжособистісними взаємодіями з високою емоційною насиченістю або когнітивною складністю, а отже, можна сказати, що ключову роль у виникненні синдрому «вигорання» відіграють емоційно ускладнені або напружені стосунки в системі «людина-людина». Необхідно зазначити, що емоційне вигорання є надбаним стереотипом емоційної, частіше професійної поведінки і має свої симптоми. Дослідниками виділено понад 100 таких симптомів.

Дослідники (А. Маркова, Г. Троцько) називають п'ять ключових груп симптомів, характерних для синдрому емоційного вигорання.

1. Фізичні симптоми (фізична втома, виснаження; безсоння; поганий загальний стан здоров'я тощо). 2. Емоційні симптоми (брак емоцій; песимізм, цинізм і черствість у роботі й особистому житті; байдужість; агресивність, дратівливість; тривожність тощо). 3. Поведінкові симптоми: під час навчання з'являється втома; байдужість до харчування; мале фізичне навантаження; виправдання вживання тютюну, алкоголю, ліків; нещасні випадки – падіння, травми, аварії тощо; імпульсивна емоційна поведінка. 4. Інтелектуальні симптоми (зниження інтересу до нових теорій та ідей у навчанні, до альтернативних підходів у вирішенні проблем; нудьга, туга, апатія, втрата інтересу до життя; байдужість до нововведень). 5. Соціальні симптоми (низька соціальна активність; зниження інтересу до дозвілля, захоплень; обмеження соціальних контактів; відчуття ізоляції, незрозуміння інших).

Отже, синдром емоційного вигорання характеризується поєднанням симптомів порушення у психічній, соматичній і соціальній сферах життя та повинен ураховуватись

при підготовці студентів педагогічного ВНЗ до роботи по запобіганню девіантній поведінці підлітків.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Таким чином, кожен майбутній педагог повинен мати певні знання та вміння з основ превентивної діяльності з девіантними підлітками, володіти особливостями її методики, психологічної підтримки та педагогічної допомоги, так як прояви асоціальної поведінки він може зустрічати повсякчас у своїй роботі. Здійснення системи превентивної діяльності, організації навчально-вихованого процесу, орієнтованого на розвиток творчих сил і здібностей особистості може виступати основою до запобігання девіантній поведінці неповнолітніх.

Література:

1. Вредные привычки и их профилактика / Составители Гончаренко М.С., Рожкова Л.И., Арина Н.В. – Х. : ХНУ им. В.Н. Каразина, 2004. – 120 с.
2. Егоров А.Ю. Расстройства поведения у подростков: клинико-психологические аспекты / А.Ю. Егоров, С.А. Игумнов. – СПб. : Речь, 2005. – 436 с.
3. Киселева М.В. Арт-терапия в практической психологии и социальной работе / М.В. Киселева. – М. : Речь, 2007. – 336 с.
4. Кондрашова Л.В. Превентивная педагогика: [учебное пособие] / Лидия Валентиновна Кондрашова. – К. : Вища школа, 2005. – 231 с.
5. Сманцер А.П. Превентивная педагогика: методология, теория, методика / А.П. Сманцер, Е.М. Рангелова. – Минск : БГУ, 2008. – 263 с.
6. Смілянець О.І. Корекція девіантної поведінки підлітків засобами арт-терапії / О.І. Смілянець // Проблеми загальної та педагогічної психології. Збірник наукових праць інституту психології ім. Г.С.Костюка. – 2010. – Т. XI, ч. 7. – С. 464–473.